

Conte contat, mai no s'ha acabat. L'element moral a la reescriptura de contes clàssics

Clara Roig

Coneixeu el conte de la Caputxeta Vermella? És una història ben coneguda, però potser James Finn Garner ens pot ajudar a fer memòria. Vet aquí que una vegada hi havia una persona jove, la Caputxeta Vermella, que havia d'anar a visitar la seva àvia, que vivia a l'altra banda del bosc. La velleta estava en plena forma física i mental i, com a persona adulta i madura que era, era perfectament capaç de tenir cura d'ella mateixa. Pel camí, la Caputxeta es va trobar un llop que va avançar-la amb la intenció de cruspir-se l'àvia. Després de menjar-se la velleta, com que no estava sotmès a les nocions rígides i tradicionalistes del que és masculí o femení, el llop es va vestir amb la seva camisa de dormir per enganyar la Caputxeta. Un tècnic en carburant forestal –un llenyataire– que passava per allà va intentar socórrer la jove, però ella va plantar cara: no es va deixar ajudar per un sexista i discriminador d'espècies com ell, que no creia que les persones femenines i els llops poguessin resoldre els seus problemes sense ajuda d'una persona masculina. Juntament amb l'àvia i el llop, la jove es va desfer del llenyataire, i tots tres van viure feliços i van menjar anissos sense colorants ni conservants.

Aquesta particular versió de la Caputxeta Vermella apareix al recull de *Contes per a nens i nenes políticament correctes* (1994) de Garner. Són relats que, malgrat que no estan dirigits al públic infantil –pel to, pel tipus de publicació–, plantegen una perspectiva força preocupant sobre la vigència dels contes clàssics i la manipulació del seu missatge. Actualment s'està despertant una certa consciència sobre els perills de la correcció política, que arriben, sens dubte, fins al terreny de la literatura. Però, més enllà del deix clarament paròdic de les versions de Garner, s'escriuen contes políticament correctes? La voluntat moralitzadora d'aquest tipus de relats no és, en realitat, un tret característic de la producció literària dirigida a infants des dels temps dels clàssics?

Dins dels Estudis Literaris sovint s'ha discutit si la literatura ha de ser un art independent, amb valor per si mateix, o si, en canvi, ha de tenir alguna finalitat que no sigui específicament estètica. Tot i que la necessitat d'escriure textos que siguin artístics i útils alhora és molt qüestionable, també costa pensar en una literatura deslligada de tot el que hi ha fora d'ella mateixa: la religió, la societat, la història, la política, l'economia. I més en el cas de la literatura infantil, sovint centrada en la transmissió de valors i la formació dels lectors.

Bruno Bettelheim, un important psicoanalista austríac, defensa al llibre *Psicoanálisis de los cuentos de hadas* (1975) que la transformació del coneixement social i cultural en material artístic és un bon mitjà per assegurar, a través de l'estímul de la curiositat i la imaginació, el desenvolupament intel·lectual dels infants. Segons ell, els contes clàssics han de proporcionar de manera implícita solucions per als dubtes propis de l'existència humana: no han d'exigir res al lector ni aconsellar-lo directament, sinó que li han d'oferir recursos inconscients per resoldre conflictes interns com ara l'angoixa envers la separació, la por de la mort o la confusió davant del canvi. Si es perd el caràcter implícit dels ensenyaments, és fàcil caure en una

imposició de normes ideològiques que no deixen l'espai necessari perquè el lector extregui del text el significat que li vagi més a mida segons la seva posició vital i sociocultural.

Podem considerar, d'aquesta manera, que l'ensenyament d'un conte es pot manifestar en un pla més profund –inconscient– i també en un pla més superficial –supeditat a judicis ideològics externs, per exemple religiosos o polítics. Això s'observa des de les primeres versions de contes com el de la Caputxeta Vermella, que ens servirà per il·lustrar les nostres reflexions. L'any 1697 Charles Perrault publica a França la versió de la Caputxeta que, barrejada amb la dels germans Grimm, ha esdevingut un clàssic infantil. És un conte fosc, amb insinuacions sexuals i un final violent i abrupte en què la nena mor dins la panxa del llop. Però aquest misteri i aquesta obscuritat conviuen amb una caracterització dels personatges que deixa entreveure certes intencions didàctiques –per exemple, la bellesa és l'únic atribut positiu de la protagonista–, i queden estroncats definitivament per una unívoca moralitat inclosa al final del conte: les nenes no han de confiar en desconeguts.

La versió de la Caputxeta Vermella que els Grimm escriuen el 1812 a Alemanya no dista gaire, a trets generals, de la de Perrault. La diferència més substancial la trobem al final del conte: la Caputxeta i l'àvia són salvades per un guardabosc, i la nena, que ha après la lliçó, és sempre més obedient i no es torna a deixar enganyar per cap més llop. Els Grimm presenten els ensenyaments menys explícitament que Perrault, ja que en aquest cas no trobem una moralitat al final del text, però igualment hi ha uns valors concrets inscrits al relat. A més, els germans tanquen el conte amb un final feliç, endolcit, que fa disminuir el nombre de lectures que podria haver-hi a partir d'una conclusió més abrupta com la de Perrault –si deixéssim de banda, és clar, la moralitat que hi afegeix el francès.

Però si la Caputxeta Vermella ha esdevingut, a partir de Perrault i els Grimm, un clàssic de la literatura infantil, ha de ser necessàriament per alguna cosa més que aquest guiatge didàctic que detectem en tots dos relats. Aquí topem amb un problema, perquè si intentem explicar quin sentit profund hi ha als contes el que farem serà limitar-ne un cop més el significat i no deixar espai perquè cadascú els llegeixi segons la seva perspectiva personal. Per no tornar a caure en el guiatge de la lectura, ens haurem de basar en les proves òbvies de la profunditat de les caputxetes: han perviscut fins als nostres dies, per tant deu ser que transmeten un significat prou obert i alhora prou rellevant per parlar-nos íntimament durant generacions.

Ens trasllem, ara, al segle XXI. La Caputxeta se segueix explicant als més petits, de vegades en versions més amables –menys fosques o cruels que les de Perrault i els Grimm–, i de vegades directament adaptant el conte *als nous temps*. Apareixen, així, caputxetes forçudes, ràpides i valentes; àvies autosuficients i espavilades; llops porucs o mandrosos; guardabosc violents i antianimalistes. Són adaptacions que responen a un pensament postmodern que rebutja la veritat absoluta dels valors tradicionals i fa aflorar la voluntat d'escriure obres políticament correctes, versions *millorades* dels clàssics. Es creu que els contes tradicionals perpetuen la ideologia misògina i ensenyen una visió negativa sobre certs animals, per exemple. Cal reescriure'ls per tal que hi hagi un canvi de paradigma.

La transformació o reescriptura d'una mateixa obra al llarg de la història és un fenomen àmpliament investigat des de la teoria literària. Diversos estudiosos assenyalen que els escriptors, sense ser-ne necessàriament conscients, sempre utilitzen el llegat literari del passat segons els seus propis coneixements i prejudicis, que han canviat respecte els dels autors anteriors. Quan reescriuen un text reconegut, clàssic, els escriptors posen en relació els discursos socioculturals del present i les narratives del passat, i poden buscar una desestabilització de l'autoritat de les obres anteriors. Una manera molt clara de fer-ho és el recurs de la paròdia, present en les caputxetes esmentades fa un moment.

Així, a les versions contemporànies de la Caputxeta el relat tradicional conviu amb la preocupació per la correcció política, que, vinculada estretament a la moral, fa que la voluntat educativa dels contes es torni molt explícita. Els criteris han canviat, però l'objectiu dels nous contes és el mateix que el dels antics: educar els infants segons una ideologia concreta. Sembla improbable que arribem a l'extrem de la Caputxeta que inaugurava el text, però és veritat que ara es parla sovint de dones emancipades i respecte cap als animals, igual que antigament es buscava l'obediència a la família o la consciència del perill d'allò desconegut. Les caputxetes contemporànies, per si soles, estan buides d'un sentit profund; només es dediquen a canviar el missatge superficial del conte clàssic. A banda d'això, els valors políticament correctes potser són més *bons* que els antics, però a la pràctica asseguren l'eliminació de qualsevol ambigüitat que pogués restar oberta. Com que han de ser agradables, els nous contes no remouen els impulsos inconscients dels infants.

Tot i això, el recurs paròdic que esmentàvem més amunt ens permet acabar la reflexió amb un to més positiu. Malgrat que situï els nous textos en una capa epidèrmica, la paròdia políticament correcta també pot dur una nova profunditat, ja que mostra als infants com la literatura pot jugar amb ella mateixa. D'aquesta manera, podríem dir que a les noves caputxetes els valors políticament correctes són l'ensenyament superficial, mentre que el profund, inconscient, és la metaficció. Són contes que potser no expliquen als infants com fer-se grans, però sí que els ensenyen, des de l'experiència de lectura, a gaudir de la literatura.

Mentre sigui un joc artístic, la subversió políticament correcta dels clàssics pot ser fins i tot interessant, tot i que naturalment fa aflorar preguntes que fariem malament d'ignorar, com ara: realment és necessari, per als infants, llegir contes tolerants i sense crueltat? O més aviat som els adults, els que volem que llegeixin aquest tipus de literatura? Deixant de banda aquest tipus de dubtes, però, el que seria indiscutiblement problemàtic és que es normalitzés la instrumentalització moral dels contes o la cancel·lació dels textos clàssics, és a dir, la substitució dels relats *de sempre* per textos nous. El llop pot ser honrat o fins i tot vegetarià, però algun cop també s'ha cruspit la Caputxeta sense escrúpols. La Caputxeta pot ser valenta i forçada, però no perdem de vista que també ha sigut bona i obedient. Els contes, mentre es continuïn narrant, estaran vius. *Conte contat, mai no s'ha acabat.*